

ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДА ТУЗИЛГАН ШАРТНОМАЛАР ОРҚАЛИ ИСТЕЪМОЛЧИГА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ ҚОПЛАШНИНГ ХАЛҚАРО ТАЖРИБАСИ

ю.ф.д. Д.Бабаев

Тошкент давлат юридик университети
Фуқаролик ҳуқуқи кафедраси профессори

АННОТАЦИЯ

Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги долзарб йўналишлар сифатида, бугунги кунда дунёнинг кўплаб ривожланган мамлакатларида масофавий шартномалар асосида товарларни сотиш, Интернет тармоғи орқали истеъмолчиларга кўрсатилаётган хизмат ҳамда электрон савдо майдончалари орқали истеъмолчилар иштирокидаги муносабатларнинг янгидан янги турларини юзага келтирилгани ўз навбатида ушбу муносабатларнинг ҳуқуқий асосларини белгилаш ва истеъмолчиларнинг контаргентига аниқлик киритиш масалаларини тадқиқ этишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бунда истеъмолчи ҳуқуқларини таъминлаш, унга етказилган зарар ҳажми ва миқдорини аниқлаш ҳамда унинг қонунда белгиланган ҳуқуқларини тўлақонли реализация қилишига имкон яратиш бирламчи вазифалар сифатида белгиланмоқда.

Калит сўзлар: *истеъмолчи, интернет тармоғида тузилган шартномалар, зарар, оммавий оферта, онлайн-савдо, сунъий интеллект, халқаро ҳуқуқ.*

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF COMPENSATION FOR DAMAGES CAUSED TO THE CONSUMER THROUGH CONTRACTS CONCLUDED ON THE INTERNET

DSc. D.Babaev

Professor at the Department of Civil Law of
Tashkent State Law University

ABSTRACT

As current directions in the field of consumer rights protection, today in many developed countries of the world, sales of goods on the basis of distant contracts, services provided to consumers through the Internet, and new types of relations with the participation of consumers through electronic trading platforms are emerging, in turn, determining the legal basis of these relations and the counterparty of consumers special attention is paid to the research of clarification issues. The primary tasks are

to ensure the rights of the consumer, to determine the size and amount of the damage caused to him, and to make it possible for him to fully realize his rights established by the law.

Key words: *consumer, contracts concluded on the Internet, damage, public offer, online trade, artificial intelligence, international law.*

Шартнома тузиш амалиёти технологик жараёнларнинг ривожланиши ва масофавий алоқанинг янги турларини юзага келиши билан ортиб кенгайиб бормоқда. Ҳозирда товарлар сотиш ҳамда турли хилдаги ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш жумладан маслаҳат ва таълим хизматларини кўрсатиш Интернет тармоғи орқали амалга ошириш оммалашмоқда. Интернет орқали товар олди-сотди шартномаларини тузиш ва уни ижро қилиш қулайликлари билан бир қаторда айрим ноқулайликларга ҳам эга жумладан, шартнома реал эмас балки консенсуал характерда бўлади. Тарафлар келишувидан сўнг муайян вақт ўтиши, истеъмолчининг сотилган товарни кўздан кечириш, сифатини текшириш, синаб кўриш каби ҳуқуқларини бевосита шартнома тузишдан олдин амалга ошириш имконининг йўқлиги Интернет орқали истеъмолчи шартномаларини тузиш амалиётидаги муаммоларни ва бу борадаги зарарларни қоплаш масалаларини юзага келтиради. Айни пайтда Интернет орқали тузилган шартнома бўйича истеъмолчига тақдим этилган товарларни бевосита тегишли сайтда келтирилган тавсифга мос келмаслиги ёки сифат нуқтаи назаридан юқори эмаслиги ҳам истеъмолчи ҳуқуқларининг бузилиши ва унга зарар етказилишига олиб келиши мумкин. Истеъмолчилар ҳуқуқларини Интернет тармоғидаги фуқаролик муомаласида ҳимоя қилишда эътиборга молик яна бир масала, товар сотаётган ёки хизмат кўрсатган шахсни аниқлаш саналади. Бунда товар сотган шахс сайтда ёки етказиб берилган товар идишида кўрсатилган манзилда жойлашмаган ёки умуман нотўғри маълумотлар тақдим этилиши мумкин. Бундай ҳолатлар амалиётда кўплаб учрайди. Масалан, фуқаро соқол оладиган ускунага Интернет орқали буюртма берди. Интернетдаги тегишли сайтда келтирилишича, товар ҳақи маҳсулот истеъмолчига етказиб берилганидан кейин тўланади. Истеъмолчига шу шарт бўйича товар курьер орқали етказиб берилганидан кейин, истеъмолчи уни қутичадан олиб дарҳол кўздан кечирди ва ҳеч қандай муаммони кўрмади. Бироқ усқунани уйга олиб келиб жиддийроқ кўздан кечирса, ўзи буюртма қилган сифатдаги ва турдаги товар эмас, шунга яқинроқ бўлган товар етказиб берилганлиги аниқланди. Шундан сўнг истеъмолчи усқунанинг қутиси устида кўрсатилган телефонга қўнғироқ қилганида ҳеч ким жавоб бермади, кўрсатилган манзилда ҳам бундай

шахс мавжуд эмаслигини билди. Бу вазиятда истеъмолчи товарни лозим сифатдаги товарга алмаштириб бериш ҳамда ўзига етказилган зарарнинг тўланишини талаб қилишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошира олмай қолади.

Бундай муаммо нафақат миллий амалиётда, балки халқаро амалиётда ҳам кузатилади. Хусусан, Европа ҳуқуқида истеъмолчининг Интернет тармоғида тузган шартномаларидан келиб чиқадиган талабларни кўриб чиқиш ўзига хос тартиботга бўйсундирилган. Бироқ Мустақил давлатлар ҳамдўстлигига аъзо давлатлар, хусусан Ўзбекистонда ҳам бундай амалиёт йўлга қўйилмаган. Чунки, истеъмолчиларни ҳимоя қилиш тизими трансчегаравий жиҳатлари фақат ФКнинг 1195-моддасида назарда тутилган. Ушбу моддада қайд этилишича, истеъмолчининг истагидан келиб чиқиб, талаб: унинг яшаш жойи ҳуқуқига; контрагент жойлашган мамлакат қонунига; истеъмолчи товар ва иш (хизмат) натижасини қабул қилган жой қонунига бўйсундирилган.

Товар ёки хизматни кўрсатиш муносабати билан етказилган зарар учун жавобгарликни тартибга солувчи коллизия нормалар ишлаб чиқарувчининг жавобгарлигига нисбатан қўлланувчи ҳуқуқ тўғрисидаги 1973 йилги Гаага конвенциясида¹ ҳам назарда тутилган. Айрим мутахассисларнинг фикрича, истеъмолчига тақдим этилаётган товар ёки хизматнинг сифатсизлиги тақдим этувчи мамлакатда амалга оширилса, шу мамлакат қонунчилигига кўра амалга ошириши ва етказилган зарарлар қопланиши талаб этилиши лозим².

Конвенцияда товарнинг камчиликлари ва нуқсони оқибати етказилган зарарлар билан боғлиқ муҳим қоидалар, бунда қўлланиладиган асосий терминлар, даъво муддатлари ва бошқа масалалар ўз ифодасини топган. Албатта, бу қоидалар чет эл элементи билан мураккаблашган истеъмолчи иштирокидаги муносабатларга татбиқ этилади. Интернет тармоғидаги истеъмолчига товарлар сотиш ва хизматлар кўрсатишда ҳам ушбу конвенция муайян даражада қўлланилиши мумкин.

Маълумки, Интернет тармоғидаги фойдаланувчиларни фаол фойдаланувчилар, яъни муайян таклиф, ахборот ёки бошқа маълумотларни тармоққа киритадиган ҳамда нофаол фойдаланувчилар, тармоққа ҳеч қандай ахборотни қўймасдан фақат ундан фойдаланаётганларга бўлинади. Шу нуқтаи назардан кўплаб мутахассислар Интернет тармоғидаги истеъмолчиларни нофаол иштирокчилар сифатида эътироф этишади³. Уларнинг фикрича, истеъмолчи интернет орқали шартнома тузишда нофаол иштирокчи бўлганлиги

¹<https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/CN.9/103>

²Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодексига шарҳ: Илмий шарҳлар. Т 3. /Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. –Тошкент: Baktria press, 2013. – 769 б.

³Lubitz M. Jurisdiction and Choice of Law for Electronic Contracts: an English Perspective // Computer und Recht. 2001. – №39. P.41.

сабабли ҳам уларнинг ҳуқуқлари максимал даражада ҳимоя қилинган бўлиши зарур.

Айрим муаллифлар эса бу борада бир оз бошқачароқ нуқтаи назарни танлашади, уларнинг мулоҳазасига кўра, Интернет орқали товар ёки хизматни тақдим этаётган шахсларга нисбатан қонунчилик талаби одатдаги тадбиркорлар учун белгиланган талаблар даражасида бўлиши лозимлиги, бу борада “юмшоқ” нормалар қўллаш ноўрин бўлишини қайд этишади. Қолаверса, Интернет тармоғидаги тижорат соҳасидаги имтиёзлар ва истеъмолчилар билан бўладиган муносабатларда иштирокчиларнинг ҳуқуқий режимини тўғри аниқлаш зарурати мавжудлиги таъкидланади⁴.

Интернетда истеъмолчи мақоми борасида, яъни унинг фаол иштирокчилиги юзасидан ҳам айрим фикрлар билдирилган⁵. Бунда истеъмолчи фаол иштирокчи сифатида Интернет орқали шартнома тузиш, тегишли сайтда кўрсатилган таклифни қабул қилиш ва ўз буюртмаларини шакллантириши мумкинлиги сабабли ҳам уни фаол иштирокчи сифатида баҳолаш мумкинлиги таъкидланган.

Интернет тармоғида шартнома тузиш орқали муайян товар ёки хизматни сотиб олаётган жисмоний шахсларнинг истеъмолчилик мақомига эга бўлиши ва бунинг натижасида алоҳида ҳимоя тизимига эга бўлишини инкор этувчи қарашлар ҳам юридик адабиётларда⁶ билдирилган. Бунда истеъмолчи одатдаги фуқаролик-ҳуқуқий муносабатда иштирок этадиган жисмоний шахс мақомида бўлади ва Интернетда сотувчи ёки ижрочи билан бир хил мақомда шартнома тарафи саналади, деб ҳисоблашади.

Мутахассислар Интернет тармоғида истеъмолчи ҳуқуқларини ҳимоя қилишда сайт эгасининг қайси мамлакатда жойлашганлиги ва тили ҳамда фуқаролик муомаласида қўлланиладиган пул валютасининг ўрнига ҳам эътибор қаратишади. Уларнинг қайд этишича, бу омиллар истеъмолчи ҳуқуқларини ҳимоя қилишда инобатга олинмаслиги лозим. Чунки, Интернет тармоғидаги аксар атамалар ва номлар асосан инглиз тилида бўлиб, Интернетда ҳар бир фойдаланувчи бундан хабардор ҳисобланади⁷. Шунга қарамадан айрим давлатларда иккита ёки ундан ортиқ тил давлат тили ҳисобланишидан келиб чиқилса, Интернет дастурлари ҳам бир нечта тилда тақдим этилишидан келиб

⁴Stone P. Internet Consumer Contracts and European Private International Law // Information & Communication Technology Law. 2000. – №6. P.8.

⁵Powell M.D., Turner-Kerr P.M. Issues in e-commerce – European Union: Putting the e- in Brussels and Rome // Computer Law & Security Report. 2000. – №23. P.24.

⁶Jacquemyns L.R., Verbiest T.L. 'offre de services et produits financiers sur internet // RDAI. 2000. – №1. P.27.

⁷Debussere F. International Jurisdiction over E-Consumer Contracts in the European Union: Quid Novi Sub Sole? // International Journal of Law and Information Technology. 2002. Vol. 10. – №3. P.358.

чиқиши ўринлидир. Ўзбекистон мисолида оладиган бўлсак, “Давлат тили ҳақида”⁸ Қонунида давлат тили ўзбек тили эканлиги қайд этилган (1-модда). Бироқ бу қоида Интернет сайтларида давлат тили билан бирга бошқа тиллардаги маъмулотларни жойлаштиришни инкор қилмайди, албатта. Шу сабабли ҳозирда истеъмочилар ва мижозлар аудиториясини кенгайтириш мақсадида Интернет сайтларида бир нечта тилдаги маълумотлар, товарнинг тавсифига оид хабарлар ҳамда ахборот жойлаштирилади. Бу ҳар бир истеъмолчининг ўзи истаган тилни танлаб товар ва хизматга оид маълумот олишга бўлган ҳуқуқи амалга ошишини таъминлайди.

Халқаро савдо амалиётида Интернетнинг кўлами ортиб бориши билан истеъмолчининг ҳуқуқларини таъминлашда сервер жойлашган мамлакатни аниқлаш ва сотувчи ва хизмат кўрсатувчининг мажбуриятларини таъминлашнинг ҳуқуқи воситаларини белгилаш муҳимдир. Чунки, Интернет орқали истеъмолчиларга товарлар сотувчи ёки хизмат кўрсатувчилар аксарият ҳолларда профессионаллар ҳисобланади.

Онлайн-савдо оммавий оферта асосида шартнома тузишга асосланади ва шу сабабли ушбу савдода сотувчи борасидаги тўлиқ маълумотлар сайтда жойлаштирилиши, товарлар тўғрисидаги барча маълумот билан истеъмолчи танишиш имконига эга бўлиши зарур. Бу талаб Интернет орқали истеъмолчи билан шартномавий муносабатларга киришишнинг асосий қоидаси саналади. Шу сабабли профессионал фаолият асосида истеъмолчига товар сотилиши ёки хизмат кўрсатилиши оқибатида етказилган зарарларни қоплаш бевосита истеъмолчи ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид қонунчиликка бўйсундирилган.

Таъкидлаш зарурки, Интернет орқали савдо ёки хизмат кўрсатиш фаолиятини амалга ошираётган шахс бошқа мамлакатда истеъмолчи эса бошқа давлатда жойлашган бўлса, улар ўртасидаги муносабатлар қайси мамлакат қонунчилигига бўйсундирилиши масаласини аниқлаш лозим бўлади. Юқорида таъкидланганидек, бу ҳолатда истеъмолчи жойлашган мамлакат қонуни амал қилади. Лекин бу қоида ҳам истеъмолчи Интернет орқали маҳсулотини ўзи яшайдиган мамлакатда эмас, бошқа мамлакатга борганида сотиб олган ҳолларда қандай амал қилиши ҳолати эътиборга моликдир⁹. Мазкур ҳолатда сотувчи ёки хизмат кўрсатувчи истеъмолчи қайси домен номи¹⁰ ёки сайт орқали онлайн-дўкандан товар сотиб олгани ёки хизматдан фойдаланганлигини аниқлашга оид очиқ маълумотлардан фойдаланишига йўл қўйилади. Бу

⁸ <https://www.lex.uz/acts/121051>

⁹ Gillies L.E. Addressing the “Cyberspace Fallacy”: Targeting the Jurisdiction of an Electronic Consumer Contract // International Journal of Law and Information Technology. 2008. Vol. 16. – №3. P.268.

¹⁰ Рустамбеков И.Р. Ўзбекистонда домен номларига оид муносабатларнинг фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиниши: юрид. фан. номз. дис. ... автореф. – Тошкент: 2011. – Б. 30.

вазиятда истеъмолчилар томонидан ўзлари жойлашган мамлакатни эълон қилишлари ҳам мумкин. Масалан, Интернет орқали китобнинг электрон вариантыни буюртма асосида олишда истеъмолчи ўзи жойлашган мамлакат, ўзининг электрон почтасининг номини ҳам кўрсатиши лозим бўлади. Агар китобнинг электрон вариантыни бепул олаётган бўлса, кўпчилик сайтлар томонидан шахсининг иш жойи ва ишхонасининг расмий электрон почтасини кўрсатиш талаби ҳам белгиланади. Бундай вазиятларда истеъмочининг шахсига оид маълумотларнинг муҳофазаси билан боғлиқ муаммо юзага келиши мумкин.

2019 йил 2 июлдаги “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги ¹¹ ЎРҚ–547-сон Қонуннинг 12-моддаси иккинчи қисмида белгиланишича, “шахсга доир маълумотлардан фойдаланиш оператор томонидан бу зарур ҳимоя таъминланиши асосида бу маълумотларни тўплаш юзасидан аввалдан белгиланган мақсадлар йўлида амал қилиши зарур”. Бундан ўзга ҳолатларда фойдаланиш эса тегишли жавобгарликни юзага келтиради.

Интернет тармоғида сотувчи ёки хизмат кўрсатувчининг фаолиятини қайси мамлакатда амалга ошираётганлигига эмас, балки қайси давлатларда фаолият йўналиши белгиламаганлигига эътибор қаратиш лозим. Агар бу ҳолатда бирон-бир низо тўғридан-тўғри Интернетдаги истеъмолчига товар сотишдан келиб чиқса, истеъмолчи яшаш жойига эга бўлган давлат судига муурожаат қилиши мумкин. Бунда сотувчи ушбу давлатдаги истеъмолчилар билан олди-сотди муносабатларига киришишнинг олдини олиш учун тегишли чораларни кўрган ҳолатлар бундан мустасно¹². Бундай чораларга, хусусан, веб-сайтдаги рўйхатдан ўтиш пайтида истеъмолчидан яшаш жойини кўрсатиши ёки истеъмолчининг жойлашган жойини аниқлайдиган техник воситалардан (Интернетга уланган компьютер) фойдаланишни талаб қиладиган махсус баёноتلарни айтиш мумкин. Бироқ бундай механизмларнинг мақбуллиги турличадир.

Бутунжаҳон савдо ташкилоти (БСТ) доирасида Глобал электрон савдо тўғрисидаги Декларация (Declaration on global electronic commerce, 20.05.1998, WT/MIN(98)/DEC/2) тасдиқланган. 2016 йилдан бошлаб Бутунжаҳон почта уюшмаси (Universal Postal Union, UPU), БМТ Савдо ва ривожланиш бўйича конференцияси (ЮНКТАД, United Nations Conference for Trading and Development, UNCTAD), Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ОЭСР, Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) ва БСТ

¹¹ <https://lex.uz/docs/4396419>

¹² Svantensson D. What Should Article 7 — Consumer Contracts, of the Proposed Hague Convention, Aim to Accomplish in Relation to E-Commerce? // Computer Law & Security Report. 2001. Vol. 17. – №5. P.323.

трансчегаравий электрон савдони тартибга солишга оид қоидаларни жорий этиш бўйича ишлар олиб борилмоқда¹³.

Трансчегаравий савдоларда сотувчи истеъмолчи жойлашган жойидан хабардор бўлганда, у қайси мамлакатларда унга даъво берилиши мумкинлигини олдиндан тахмин қилиш имкониятига эга бўлади. Бироқ, бунда ноинсоф истеъмолчилар томонидан сотувчи ёки хизмат кўрсатувчини чалғитиш ҳолати юзага келиши мумкин. Бу ҳолатда истеъмолчи томонидан ўзининг жойлашган мамлакати тўғрисида нотўғри маълумот киритилган бўлса, сотувчи ёки хизмат кўрсатувчини жавобгарликка тортиш ёки мижозга истеъмолчи мақомини бериш рад этилишига сабаб бўлади¹⁴.

Бироқ айрим тадқиқотчилар бу борада бошқача муносабат билдирадilar. Уларнинг ёзишларича, “сайтда бошқа мамлакатларнинг (ёки алоҳида мамлакатларнинг) истеъмолчилари билан тижорат олиб бориш учун мўлжалланмагани тўғрисида махсус банднинг мавжудлиги, у билан келишилган тақдирда, истеъмолчининг яшаш жойида суд юрисдикциясини ўрнатиш имконини истисно этиши мумкин эмас”¹⁵.

Европа халқаро-хусусий ҳуқуқида истеъмолчи иштирокидаги шартнома муносабатларида даъволарни қайси давлат судига тақдим этиш борасида шаклланган амалиётга кўра, истеъмолчи сотувчи ёки хизмат кўрсатувчи жойлашган мамлакат ва, аксинча сотувчи ёки хизмат кўрсатувчи истеъмолчи жойлашган мамлакат қонуни амал қилади¹⁶.

Фикримизча, бу ҳолатда истеъмолчи ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг бундай механизми самарали бўлиб, турли давлатларда жойлашган профессионал иштирокчиларни аниқлашда муҳим ўрин тутди.

Таъкидлаш лозимки, сунъий интеллект орқали савдо ва хизмат кўрсатиш кенг қўлланилмоқда. Айнан сунъий интеллект орқали товарларни сотиш ва етказиб бериш фаолиятини юритадиган Alibaba, Uber, Yandex taxi ва бошқа йирик ва майда онлайн савдо ва хизматларни амалга оширувчилар ундан фойдаланмоқда. Жумладан, компьютер инсон омилисиз стандарт ҳолатларда буюртмаларни қабул қилиш, товарлар (хизматлар) билан таъминлаш, шунингдек, шикоятларни қабул қилиш ва таҳлил қилиш, зарарни тўлаб бериш ва унинг оқибатларини бартараф этиш каби функцияларни амалга оширмоқда.

¹³ Королева А.Н. Защита прав потребителей в условиях формирования цифрового товарного рынка // Юридический вестник Самарского университета. 2017. – №3. – С. 51 // <https://cyberleninka.ru/article>

¹⁴Øren J.S.T. International Jurisdiction Over Consumer Contracts in E-Europe // The International and Comparative Law Quarterly. 2003. – №52. P.675.

¹⁵Савельев А.И. Электронная коммерция в России и за рубежом: правовое регулирование. – М., 2014.

¹⁶Резник Р.С. Договоры с участием потребителя в международном частном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2017. – С. 11.

Виртуал маконда онлайн савдога ўз товар ва хизматларининг офертасини жойлаётганларни саралаб истеъмолчилар ҳуқуқларини доимий бузаётган, зарар келтираётган сотувчи ва ижрочиларни виртуал савдо майдончасидан чиқариб юбориш ва блоклаш амалиётини йўлга қўйиш лозим. Шунингдек, тажовузкор истеъмолчиларни ҳам буюртмачиларнинг қора рўйхатига қўшиб қўйиш каби ўзига хос “фильтр” (тозаловчи)ни жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодексига шарҳ: Илмий шарҳлар. Т 3. /Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. –Тошкент: Vaktria press, 2013. – 769 б.
2. Lubitz M. Jurisdiction and Choice of Law for Electronic Contracts: an English Perspective // *Computer und Recht*. 2001. – №39. P.41.
3. Stone P. Internet Consumer Contracts and European Private International Law // *Information & Communication Technology Law*. 2000. – №6. P.8.
4. Powell M.D., Turner-Kerr P.M. Issues in e-commerce – European Union: Putting the e- in Brussels and Rome // *Computer Law & Security Report*. 2000. – №23. P.24.
5. Jacquemyns L.R., Verbiest T.L. Offre de services et produits financiers sur internet // *RDAL*. 2000. – №1. P.27.
6. Debussere F. International Jurisdiction over E-Consumer Contracts in the European Union: Quid Novi Sub Sole? // *International Journal of Law and Information Technology*. 2002. Vol. 10. – №3. P.358.
7. Gillies L.E. Addressing the “Cyberspace Fallacy”: Targeting the Jurisdiction of an Electronic Consumer Contract // *International Journal of Law and Information Technology*. 2008. Vol. 16. – №3. P.268.
8. Рустамбеков И.Р. Ўзбекистонда домен номларига оид муносабатларнинг фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиниши: юрид. фан. номз. дис. ... автореф. – Тошкент: 2011. – Б. 30.
9. Svantensson D. What Should Article 7 — Consumer Contracts, of the Proposed Hague Convention, Aim to Accomplish in Relation to E-Commerce? // *Computer Law & Security Report*. 2001. Vol. 17. – №5. P.323.
10. Королева А.Н. Защита прав потребителей в условиях формирования цифрового товарного рынка // *Юридический вестник Самарского университета*. 2017. – №3. – С. 51 // <https://cyberleninka.ru/article>
11. Øren J.S.T. International Jurisdiction Over Consumer Contracts in E-Europe // *The International and Comparative Law Quarterly*. 2003. – №52. P.675.
12. Савельев А.И. Электронная коммерция в России и за рубежом: правовое регулирование. – М., 2014.